

Ismet Grbo

POLITIČKO BOSANSTVO I ETNIČKO BOŠNJAŠTVO

Rezime

Aktuelni trenutak razvoja bosanskog društva višestruko je indikativan i kompleksan. Ponajprije, on je određen logikom početnog kapitalizma u uvjetima siromaštva, a zatim i političkim idejama i kulturno-povijesnom memorijom koja opterećuje njegov razvoj. Obnova sistema kapitalizma u takvim okolnostima je spora, unutar društva konfliktna i otvorena za nepravilne akcije, posebno u procesu ekonomskog razvoja, usklađivanja etno-nacionalnih odnosa i odnosa međunarodnih faktora kao arbitara u postkonfliktnom periodu prema etno-nacionalnim pravima i interesima. U tako složenim tokovima tešku situaciju žive svi, a najtežu Bošnjaci, čiji je interes zbiljska jednakost u državi BiH, a prema kojoj Srbi iz Srbije i Hrvati iz Hrvatske imaju svoj naglašen interesni odnos.

Međunarodni kontekst razvoja bosanskog društva i države je također nepovoljan, jer se s kompleksom gleda na islamski identitet Bošnjaka.

U traganju za izlazom iz krize i procesima prevladavanja nacionalizma (etno-nacionalizma) političko bosanstvo, odnosno ideja o tome ima smisla. Ona u sebi potiče građanstvo kao vid novog odnosa prema državnosti BiH, i njenom razvoju i naslućuje prevladavanje nepravdi koje su posljedica vođenja različitih procedura, kako u prošlosti tako i danas.

I

Aktuelno stanje bosanskog društva i države ne daje prostora za ravnodušnost. Naprotiv, ono je, prije svega, u ekonomskom i političkom smislu vrlo upozoravajuće, čak bi se moglo reći, alarmantno. Agresija i rat kao razlozi njegove destrukcije jesu objašnjenje, ali nisu više jedini faktori njegove dalje stagnacije. Valja reći da početni kapitalizam restauriran u BiH nakon propasti socijalizma i jugoslavenske države tog tipa ne nosi u sebi dovoljan potencijal za razvoj, niti u političkom smislu ima značaj ideje koja plijeni. To nije samo zato što se ovim ideološkim i ekonomskim pojmom operira apstraktno (u teoriji), a u globalnim procesima cijene vrijednosti i projekcija liberalizma, demokracije, tranzicije, globalizacije, integracije. To nije ni stoga što je prevladan ili zaboravljen komunizam, već stoga što je zadominirao nemoral ranog kapitalizma kao praksa bez alternative. Jer kapitalizam XXI stoljeća nije ono o čemu su već davno pisali Smit, Marx ili npr. Veber i Dirkem, ali on ovdje u Bosni (s obzirom na posljedice koje izaziva), jeste upravo takav i još gori. Stoga se pitanje razvoja bosanskog društva, koje je sada na margini Zapada, kao sinonima za razvijeni kapitalizam ne postavlja kao ekonomsko niti ovdje niti na Zapadu, već isključivo i uvijek iznova kao političko pitanje. Otud se bosansko stanovništvo, neovisno o tome kojoj kulturi i tradiciji pripada, bavi ili politikom ili osvetom politici, smatrajući je krivcem za vlastitu nevolju i siromaštvo. To producira antipolitiku, odnosno politiku koju sociolozi, psiholozi i politikolozi tretiraju kao populizam, nacionalizam i tome sl. Procesi za i protiv politike u središtu su javnog života i medija koji permanentno reprodukuju svijest o nazadovanju, slikajući politiku, ma o kojoj opciji da je riječ, kao opasnu vlast, kao vlast neprimjerenu narodu i njegovim potrebama.

Odgovor vlasti oformljenoj prema domaćoj vertikali izbora također je neadekvatan. On obično glasi: Vi ste nas izabrali, odnosno nas je narod izabrao. Uz to, treba napomenuti i odgovor inozemne (međunarodne) vlasti koja kontrolira i vlast i stanovništvo, a koji glasi: Vi ste nas tražili.

Na sve to stav Zapada i poruka Bosancima je: Promijenite se. Nejasno je samo to u kom smislu je promjena nužna. Ako u Kur'anu piše da Bog neće promijeniti sudbinu ljudi dok se oni sami ne promijene, ako sličnu ideju nalazimo i u drugim svetim knjigama, onda je jasno šta Bog od ljudi traži. Jasno je, dakle, i zašto. No, politika u ovom slučaju ne polazi od svete knjige, već mnoštva knjiga, od kojih ni jedna nije nadišla licemjerstvo kapitalizma niti osporila reprodukciju jaza između bogatih i siromašnih, starih i mladih, vjernika i nevjernika, između religija i kultura, između ljudi, dobra i zla. Upravo stoga se postavlja pitanje da li je moguć model razvoja Bosne bez iskrenih namjera i pomoći Zapada. Primjera radi, kažimo da su potrebe poratne Bosne potrebe jednog danas evropskog grada srednje veličine, a njenu obnovu i razvoj, formalno gledano, podupiru i svjetska ekonomija i svjetska politika, i Evropa, posebno. Doda li se tome da i ovdašnji ljudi nešto rade, makar naopako, život u Bosni bi trebao izgledati drugačije. No, to nije tema ovog eseja. Tema ovog eseja je traganje za odgovorom na pitanje o tome kako očuvati kulturu bosanskih naroda, kako ispoštovati njihov politički interes i istovremeno modernizovati se po modelu ala Zapad i da li je to moguće bez odgovora na pitanje šta hoće Zapad i šta je njegov interes u odnosu na zemljicu Bosnu, koja broji jedva četiri miliona ljudi, od kojih je blizu tri blisko politici – antipolitici.

II

Ovdašnji narodi imaju snažno sjećanje na II svjetski rat. To sjećanje još je snažnije i jasnije kad je u pitanju slijed događaja u tadašnjoj Jugoslaviji nakon okončanja ovog rata. Starije generacije to pamte kao prevrat, bolje reći kao niz prevrata, pri čemu sam izraz prevrat u njihovoj memoriji ne znači samo promjenu vlasti, vladara ili režima, već i promjenu ponašanja, mišljenja, govora i svega onoga što može zasmetati čuvaru nove ideje, novog reda i poretka. Najjači eho prevrata u oblasti duha osjećali su privrženici religiji, posebno oni koji su se glasno izjašnjavali za njenu punu slobodu, dok su oni koji su je tiho i tajno prakticirali ne oglašavajući se (često) imali manje problema, ukoliko ih neko nije potkazivao. Nakon njih, ili, bolje reći, jednako tako trpjeli su glasni antikomunisti, dok su

nekomunisti, ovisno o starosnoj dobi i izvoru egzistencije, bili ta masa stanovništva – narod koja je preodgajana za buduće društvo jednakih. Za sve koji su odveć slobodno mislili izvan tadašnje paradigme primjenjivane su oštre sankcije, ali one su primjenjivane još oštrije na one koji su iz pozicije važeće paradigme, pa makar oni bili i veoma važni i snažni, primjećivali što se događa i pokušavali štititi nedužne. Intelektualci su bili ti o kojima se posebno “brinulo” ali i kreatori različitih odgovora i angažmana u prevratima. To je donosio prevrat. A ovo je česta pojava u Bosni.

U politici komunista, za koju držim da nije bila loša baš u svim elementima, i da baš sve njene ideje nisu za lomače ili smetljišta historije, loš je bio (ovdje) naročito odnos prema današnjim Bošnjacima koji su u procesu emancipacije u naciju predugo zadržani u statusu vjerske grupe, unatoč proklamiranom pravu na samoizjašnjanje, odnosno samoopredjeljenje, i unatoč njihovoj autentičnoj kulturi. To pravo za njih je važno samo ukoliko pristaju da budu Srbi, Hrvati ili neki treći. Doduše mogli su biti i neopredijeljeni, bez obzira na proklamiranu slobodu i pravo i, bez obzira na zadobijene pretpostavke tokom antifašističkog rata da budu jednaki i da imaju politički subjektivitet. Pa i kada je takvo stanje najposlije prevladano, identifikovani su i “priznati” pod vjerskim imenom – Muslimani, mada su bili treći po broju u SFRJ.

Surovi i sirovi socijalizam nakon II svjetskog rata nakon prevrata unekoliko je sličan surovom i sirovom procesu obnove kapitalizma u Bosni nakon 1990. I to je bio prevrat.

Istina, veoma bitna razlika je u tome što je bosansko društvo nakon II svjetskog rata bilo zatvoreno, industrijski sasvim nerazvijeno, a javnost i predstava o globalnom svijetu za većinu stanovništva, osim za rijetke i privilegovane, nepoznanica. Bosansko društvo kraja 20-og i početka 21. stoljeća je beskrajno otvoreno, siromašno, industrijski osakaćeno, a što se javnosti tiče, ono posve pripada “globalnom selu,” s tom razlikom što je njegova javnost determinirana stupanjem ekonomskog razvoja i što je pod utjecajem raznorodnih interesa. Svijest ljudi, koja je inače opterećena negativnom memorijom, pa i motivima koji su karakteristični za društva upitne kohezivnosti i moralnosti političkih stremljenja, je poljuljana

ponajviše činjenicom ustavnog ustrojstva države.

U takvim okolnostima bosansko društvo vode i usmjeravaju dvije paralelne vlasti: 1. domaća, koja brine da se ne udalji od svojih navika u siromaštvu i 2. međunarodna - čija je ambicija da ga preodgoji i navikne za budućnost, bez isticanja znanja o prošlosti i sjećanja na identitet i povijesne faze njegova razvoja. Taj zahtjev za promjenom je, izgleda, primaran.

Stoga se odgovornost za progres klata između dvije piramide vlasti i gubi u hijerarhijskom smjeru naniže - ka lokalnom nivou. Tako se masa stanovništva koja oscilira oko svog etničkog identiteta kao Srbi, Hrvati i Bošnjaci drži u strahu i neizvjesnosti, a, ustvari, tom ne velikom masom se manipulira. Od nje se traži da bude "dobra" pa će se integrirati u veliku zajednicu koja se projektuje kao evro-atlantsko društvo budućnosti.

Ako se ozbiljnije sagledaju ideali neostvarivog projekta ranoga komunizma bivših polufeudalnih članica Jugoslavije i buduće Evrope nacije - nenacije, onda je moguće uočiti problem perspektive malih grupa - kakvi su npr. Bošnjaci, čiji islamski identitet u prvim godinama 21. stoljeća postaje sve ozbiljnijim problemom za Zapad, jer se veže, s jedne strane za terorizam kao vid borbe za interes i identitet dijelova nekih islamskih naroda i država, a, s druge strane, za religiju kao smetnju afirmaciji ideologije demokratije i ljudskih prava. Projekcija konačnosti demokracije i ideala slobode kao pitanje bolje budućnosti već podsjeća na nekadašnju koncepciju društva, odnosno zajednice neposrednih slobodnih proizvođača na "ničijoj svojini", odnosno socijalizam - komunizam. I jedan i drugi projekat favorizira budućnosti, ali je način odgoja građana BiH za budućnost u oba vida suprotstavljen pojedincu, građaninu, pripadniku zajednice određenog tipa. Stoga bi se, ustvari, novi identitet i proces njegova zadobijanja u ovom trenutku mogao sagledavati u procjepu između poricanja i odbrane, između regresa i progres, a ta borba za i protiv kao plodno tlo uzgoja i očuvanja nejednakosti i nepravde. Očigledni primjeri potvrde za to su, nažalost, aktualna stanja ne malog broja naroda i država u svijetu. Tu među njima nalaze se i Bošnjaci koji su trenutno raspeti između Bošnjaštva kao etničkog identiteta, Bošnjaštva kao nacionalnog - političkog subjektiviteta, koji ih je koštao više od 200.000 žrtava (genocid), i potrebe integracije u kulturu i državnost

evropsko-kršćanske civilizacije za koju imaju afinitet, ali ne i jasnu viziju o očuvanju svog identiteta, koliko etničkog toliko i političkog. U nešto povoljnijoj situaciji su Hrvati i Srbi. Taj problem je vezan i za globalnu projekciju budućnosti ali i za nacionalnu svijest.

Nagon za samosnalaženjem i samoodržanjem upućuje narode BiH na oprez i udaljavanje od ortodoksije ili krajnosti bilo koje vrste. No, uočljivo je da prednost u društvu postupno stječu oni koji potiskuju svoj osjećaj za identitet, dižući svoj glas protiv “opasnog etno-nacionalizma”, prije svega Bošnjaka, koji ovdje jeste iniciran, ali ne i jedino pitanje kojim treba da se bave opozicija i međunarodne vlasti. U biti, problem je u tome što odnos prema državi Bosni i Hercegovini i njenom učvršćenju leži u centrima moći izvan BiH, pa se može otčitati stanje ove zemljice u sklopu aktuelnih stremljenja koliko Beograda i Zagreba toliko i centara izvan Balkana koji se upravljaju smjerom projekta bez alternative. U tom moru poželjan je slabašan Bošnjak, gotovo neprimjetan, kako mu njegov identitet ne bi smetao u zadobijanju pozicije nove slobode i neovisnosti. O tome, nažalost, govore i posljednji događaji vezani za pravosuđe. Odgovor OHR-a na upozorenja bošnjačkih organizacija i institucija da je počinjena nepravda samo je izraz politike koja se u odbrani koncepta neovisnosti i apolitičnosti pravosuđa, na način kako se prakticira, objavljuje kao politika naročitog cilja. To zacijelo treba postati jasno i onima koji u tom procesu gube i onima koji zadobivaju poziciju. Taj primjer zorno pokazuje kako kompleks prema razlici potire princip u proceduri njegove inauguracije. Ali to i ne bi bio problem kada bi u Bosni postojali izgrađeni pravični zakoni po kojima bi se sudovalo. Problem je neizgrađenost pravnog segmenta države u kojem je moguće ciljano sudovati, a pravičnost prepustiti interesu aktera razvoja bosanskog kapitalizma.

Vjerovati je da to i ne bi bilo tako da politika Bošnjaka ima neophodnu primjerenost složenom trenutku i osjetljivost u potrebnoj mjeri, tj. trenutku da se ne fokusira na ozbiljna pitanja sa zakašnjenjem i da ozbiljnije traga za pomirenjem i postizanjem konsenzusa sa Srbima i Hrvatima u korist države BiH i njenog razvoja. U tom smislu intelektualnoj eliti, bez obzira kojem etničkom krugu pripada, valja iznova razmotriti perspektivu državnosti BiH. Stoga, čini se, nije zanemarljiva ideja o

bosanskom građanstvu ili političkom bosanstvu i etničkom Bošnjastvu, odnosno Srpstvu i Hrvatstvu. Takve ideje dolaze gotovo istovremeno iz intelektualnih krugova i iz medija i mogu se uzeti kao ozbiljan prilog diskusiji u funkciji razvoja. Bosanstvo bi zadovoljilo i one koji stjecajem različitih faktora i životnih okolnosti imaju odnos respektabilan prema dva ili više identiteta i često bivaju marginalizirani ili pak favorizirani zbog svoga pedigrea. U tom smislu bosanstvo bi i kod Srba i kod Hrvata i kod Bošnjaka moglo značiti umirujući eliksir, jer bi se njime pomirile suprotne silnice separatnih interesa. No, ono zacijelo ne bi moglo biti surogat etničkog prava, niti polje manipuliranja kakvo je nekad bilo jugoslavenstvo. Bosanstvo je, povijesno gledano, nužno ponajprije afirmirati kao ideju i interes jer je poodavno nestalo pod utjecajem izvana i tokom historije i ono ima šansu ukoliko postane političkim interesom, bez licemjerstva u njegovoj primjeni i uz poštovanje svake posebnosti.

Slučaj sa pravosuđem i izborom “pravovjernih” zlehudo podsjeća na primjenu principa na neprincipijelan način uprkos racionalnoj odbrani. Političko Bosanstvo – građanstvo je, dakle, moguće, odnosno biće moguće samo pod uvjetom i u trenutku podudarnosti minimuma interesa unutar etničkih skupina u Bosni i interesa evropskih i svjetskih stratega rješavanja bosanske krize i pitanja bosanske državnosti u sklopu buduće ustavne koncepcije. Ali teško je očekivati da u uvjetima krajnje nerazvijenog ovdašnjeg kapitalizma nacionalno bude tek potezom pera uklonjeno. Vjerujemo takav nesmotren potez dao bi suprotan efekat. No, ono je moguće ukoliko globalni um potakne njegov razvoj respektirajući identitete, a ne razvijajući obmanu da bi ovdje bilo sve idealno samo kad bi nestalo nacionalista u Bošnjaka. Nacionalisti nisu sreća niti jedne zajednice, pa ni ove bošnjačke u Bosni, ali ih ne treba iznova proizvoditi reproduciranjem siromaštva i produbljivanjem krize nesmotrenom borbom protiv njih ili, pak, surogatima jednakosti kakva se povremeno može primijetiti u procedurama koje nesretno podsjećaju na nekadašnju moralnu podobnost. ♦

(Kraj I dijela)

Abstract

This moment in the evolution of Bosnian society is indicative in many ways and highly complex. It is determined primarily by the logic of the onset of capitalism at a time of poverty, and also by the political ideas and cultural and historical memory that encumbers its development. The restoration of the capitalist system in such circumstances is slow, creates internal conflicts in society, and is susceptible to unjust actions, particularly in the process of economic development, the harmonization of ethno-national relations and the attitudes of international factors as the arbiters of ethno-national rights and interests in the post-war period. In such complex circumstances, life is hard for everyone, and hardest of all for the Bosniacs, whose interests are in reality identical with those of the state of Bosnia and Herzegovina, but in regard to which the Serbs of Serbia and the Croats of Croatia have their own emphatic interests.

Nor is the international context conducive to the evolution of the Bosnian state and society, given that the Islamic identity of the Bosniacs is regarded with prejudice.

In the quest for a way out of the crisis and as part of the process of transcending nationalism (ethno-nationalism), political Bosnian nationhood, or the idea of Bosnian nationhood, has relevance. In itself it inspires civism, as a new kind of attitude to the statehood of Bosnia and Herzegovina and its development, and suggests the possibility of transcending the injustices resulting from various moves made in both the past and the present.